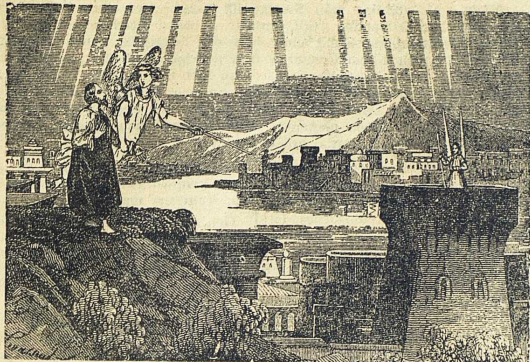

Kring framstegstanken

Det nya Jerusalem. Stålstick (ur en folkbibel från 1850), illustrerande Uppenbarelsebokens berättelse om tusenårsriket.

PROFESSOR Morris Ginsberg, en försiktig och intelligent men rätt glanslös forskare, har i en liten skrift om framstegsidén (*The Idea of Progress*, Methuen, 6 shilling) utvecklat några synpunkter av allmänt intresse. Ginsberg definierar framstegstanken som "tron på att mänskligheten rört sig, rör sig och kommer att röra sig i en riktning som tillfredsställer vissa moraliska krav". Inom denna bestämning ryms många varianter; särskilt viktig är skillnaden mellan den uppfattning som i framsteget ser något ofrånkomligt och nödvändigt — varvid man ofta tänker sig Gud, världsanden, produktivkrafterna eller något sådant som övermänskligt verkande faktorer — och den mera triviala och rimliga tanken att mänskligheten kunnat och kan utvecklas i enlighet med vissa värderingar.

Framstegstanken bröt fram omkring år 1700 och slog igenom under upplysningstiden. Enligt antiktens åskådningar innebar mänsklighetens utveckling en stadig försämring efter en mytisk guldålder, eller också förlöpte folkens och kulturernas liv, liksom människornas, i cykler från födelse till död. I den kristna världsbilden ingick, kan det sägas, en guldålder i det förlutna, paradiset, och en guldålder för de utvalda i framtiden, himmelriket, men ingen jordisk framstegstro; visserligen förklarades Gud leda världens öden enligt rationella planer, men dessa planer gällde människornas prövning och frälsning, inte deras fullkomnande som jordiska varelser. Den på 1700-talet segrande framstegstron har ofta betraktats som en konsekvens av sekulariseringen; först då försynen var detroniserad kunde det mänskliga framsteget ställas i förgrunden. Å andra sidan har forskarna på området fast-

ställt att framstegsidén, sådan den tecknades av exempelvis Turgot och Condorcet, var starkt påverkad av den kristna världsbilden; upplysningsfilosoferna "förstörde", enligt Carl Beckers klassiska formulering, "Augustini himmelska stad endast för att åter bygga upp den med mera modernt material"; de ersatte kärleken till Gud med kärleken till mänskligheten, försoningen genom Guds son med framsteget genom människans egna ansträngningar och hoppet om odödlighet i en annan värld med hoppet om att leva i framtida generationers minne. Och utifrån denna tankegång har en rad teologer — såsom amerikanen Reinhold Niebuhr, för att nämna en känd representant — rent av påstått att framstegstankens rot ligger i kristna föreställningar; de har, kan man säga, för denna idé, liksom för den politiska frihetens och demokratins idéer, velat hävda ett slags religiös prioritet.

Mot dessa sistnämnda påståenden gör Ginsberg en såvitt jag vet ny invändning. Han framhåller med ostridig rätt att man "lika lätt och lika missledande" kan se "moderna tolkningar av kristendomens historiefilosofi som teologiska versioner av den världsliga framstegstanken" och tillägger att kristna teologer tycks ha fått starkare intresse för denna tanke först sedan den blivit ett dominerande element i västerländskt tänkande.

Även om detta är riktigt, är emellertid frågan om framstegstankens religiösa respektive världsliga ursprung inte besvarad. Kanhända är denna fråga för allmän och oklar för att forskningen skall kunna ge ett förnuftigt svar på den. Att skilja mellan religiös och profan tankegång under det skede då framstegstanken växte fram är minst

sagt besvärligt, eftersom en sammanblandning av argument av skilda skäl — bland annat fruktan för förföljelse — var det normala. Säkert är att standardundersökningarna rörande denna genombrottsid — Bury, Paul Hazard och andra — inte ger någon klar vägledning. Men det bör nämnas att den amerikanske forskaren E. L. Tuveson (*"Millennium and Utopia"*) — inte uppmärksammas av Ginsberg — visat att Uppenbarelseboken, liksom under kristendomens första skede, av 1600-talets protestantiska engelska teologer ofta tolkades som en jordisk framstegslära. Hos några författare av denna kategori är kombinationen av bibeltro och till jorden fixerad framstegstro perfekt; man tror sig kunna bevisa att Gud leder mänskligheten mot en tid av fred, frihandel och världsspråk, bättre väder, större och mera välsmakande djur och växter. Genom undersökningar av större omfattning och grundlighet kan den uppställda frågan ytterligare belysas, även om det knappast är möjligt att dra den av Ginsberg, Bury och andra tänkta gränsen mellan teologisk och världslig spekulatio-

*

Ginsberg erinrar om att framstegsläran under senare tid förlorat sin kraft. Att tala om framsteget som en "lag" för mänskligheten ter sig orimligt, och många betvivlar att ett framsteg utifrån gängse värderingar ägt rum eller i varje fall att det kan väntas fortsätta. Att åtskilliga av de äldre framstegsmännens optimistiska föreställningar var hållbara och av den följande utvecklingen bekräftats är emellertid, skriver Ginsberg, uppenbart och bestrides väl knappast på allvar av någon; glädjen över att kunskapen, humaniteten och rättvisan vunnit terräng inom åtminstone en stor del av världen ger dock inte någon ovillkorlig tillförsikt för framtiden. I fråga om sådana för framstegsläran bestämmande värderingar som fred, medborgerlig frihet och upprättandet av en världstat är dagens läge föga hoppingsvande. Ginsberg hävdar dock att man kan tala om för väst och öst gemensamma ideal; det låter sig utan tvivel sägas, om man anlägger ett tillräckligt högt perspektiv. Boken slutar med satsen att det beror på oss själva hur det skall gå, en sats som är ostridig men också föga meningsfull — ty vi själva, det är stridande stater, intressen och idéer — och som i varje fall inte hör till de starkare tröstegrundarna.

HERBERT TINGSTEN